

TA'LIM TIZIMIDA INKLYUZIV TA'LIMNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH MASALALARI

Rahimjanova Mashhura Rustamjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2- bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasiga inklyuziv ta'limni tatbiq etish masalalari, ustuvor vazifalari, hozirgi davr mobaynigacha qilingan farmon, farmoyish, qaror, qonunlar haqida batafsil bayon etilgan.*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье подробно описаны вопросы реализации инклюзивного образования в Республике Узбекистан, его приоритеты, указы, распоряжения, решения и законы, принятые к настоящему времени.*

Annotation: *This article describes in detail the issues of implementation of inclusive education in the Republic of Uzbekistan, its priorities, decrees, orders, decisions, and laws made up to the present time.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, konsepsiya, konvensiya, imkoniyati cheklangan bola, qonun*

Ключевые слова: *инклюзивное образование, концепция, конвенция, ребенок с ограниченными возможностями, закон.*

Key words: *inclusive education, concept, convention, child with disabilities, law*

KIRISH

Mashhur yozuvchi Devid Blanket: "Alohida ehtiyojli bolalarni tarbiyalash mamlakatimiz oldidagi asosiy vazifalardan biridir. Bu zarur shart har bir kishi o'z harakatlarining egaligi va dolzarbligini his qilishi mumkin bo'lgan chinakam inklyuziv jamiyatni yaratish. Biz har bir bolaning ehtiyojlari va boshqa sharoitlaridan qat'i nazar, o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi, jamiyatga hissa

qo'shishi va uning to'laqonli a'zosi bo'lishi uchun sharoit yaratishimiz shart",- deydi. Shu munosabat bilan mamlakatimizda bugungi kunda jismoniy yoki aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan 86 ta ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasasida 21 ming 363 bola ta'lim-tarbiya olmoqda. 13 ming 868 o'quvchiga esa uyda yakka tartibda ta'lim beriladi. 2025-yilgacha 40% imkoniyati cheklangan bolalar inklyuziv ta'limga jalb etilishi rejalashtirilmoqda.[1]

Bugungi kun talablari asosida inklyuziv ta'limni joriy etishning huquqiy asoslarini yaratish maqsadida yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni loyihasiga inklyuziv ta'lim tushunchasi kiritildi. Bu borada Prezidentimizning 2018 yil 5-sentyabrda qabul qilingan "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori tizim rivojida muhim ahamiyat kasb etadi.

Tabiiyki, savol tug'ilishi mumkin? Inklyuziv ta'lim o'zi nima? O'zbekiston Respublikasida bu ta'lim tizimini joriy etish mumkinmi? Inklyuziv ta'lim (ingliz tilidan olingan bo'lib, inclusive, inclusion-uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirish qamrab olmoq, qamrab olish ma'nolarini bildiradi nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni (diskriminatsiyani) bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogiron bo'lgan) rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan ta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir.[2]

Bugungi kundagi O'zbekistonning yangi qiyofasi ta'lim sohasidagi ijobiy o'zgarishlar bilan ham hamohangdir. Har sohada kabi nogironligi bo'lgan bolalar ta'limida ham jahonning ilg'or tendensiyalari asosida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Sog'lom bolalar bilan bir qatorda u yoki bu alohida ehtiyojlari bor bolalarning o'qishini bolaning noyob hamda yashiringan imkoniyatlari uchun mos tashkil etish maqsadida huquqiy me'yorlar ishlab chiqildi. Mamlakatimizda bola huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari yaratilib, bir qator qonunlar qabul qilindi va ularda bola huquqlari kafolatlab qo'yildi. O'zbekiston Respublikasi 1992-yilda "Bola huquqlari to'g'risida Konvensiya" (20-noyabr 1989-yil BMT tomonidan qabul qilingan) ni ratifikatsiya qildi. Ushbu Konvensiya BMTning bolalikni muhofazalash borasidagi eng universal hujjatidir. O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonunida bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish, kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik, sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish va boshqa qator ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ega vazifalarni amalga oshirish kafolatlab qo'yilgan. Bundan tashqari oxirgi 5 yil mobaynida ta'limni isloh qilish, fuqarolarning bandligini ta'minlash orqali farovon hayot kechirish sharoitini ta'minlash masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.[3]

Vazirlar Mahkamasining 11-oktabr 2021-yildagi "Reabilitatsiya markaziga ega bo'lgan davlat ixtisoslashtirilgan ko'p tarmoqli maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" gi 510-son qarori qabul qilindi. 2019-yil 16-dekabrda 595-sonli "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qonuni O'zbekiston Respublikasi qonunining 17-moddasida inklyuziv guruhlariga ega maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning alohida ta'lim olish ehtiyojlari va individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda, ularni sog'lom muhitga uyg'unlashtirish orqali ta'lim va tarbiya olishi uchun teng imkoniyatlar ta'minlanadi. Xususan, umumiy turdagi davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari to'g'risidagi nizom (13.05 2019 yildagi 391-son VMQ bilan tasdiqlangan) quyidagilar bilan to'ldirildi:

- rivojlanishida jismoniy yoki psixik nuqsonlari bo'lgan tarbiyalanuvchilar bilan ishlash texnologiyalari, usullari va shakllari ularning psixofizik rivojlanish xususiyatlari o'ziga xos imkoniyatlari va sog'lig'i holatidan kelib chiqqan holda, pedagog va tibbiy

xodimlar tomonidan belgilanadi hamda maktabgacha ta'lim tashkilotining pedagogik kengashi bilan kelishiladi;

-har bir yosh guruhidagi mashg'ulotlar, o'yinlarning har yilgi soni, davom etadigan -davri va izchilligi MTTning o'quv rejasida belgilanadi,

-MTTdagi inklyuziv guruhlarga qabul qilish uchun rivojlanishida jismoniy yoki psixik nuqsonlari bo'lgan bolalar qo'shimcha ravishda tibbiy-psixologik, pedagogik komissiyaning belgilangan tartibda berilgan xulosasi taqdim etiladi;

-ta'lim tashkilotida rivojlanishida jismoniy yoki psixik nuqsonlari bo'lgan, shu jumladan nutqida nuqsoni bo'lgan tarbiyalanuvchilar bilan korreksion-pedagogik mashg'ulotlarni o'tkazish uchun difektolog shtat birligi kiritiladi.[4]

Shu bilan bir qatorda 12-bob: "Bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotida parvarishlash, ovqatlantirish va ularga qarab turish uchun ota-onalar to'loviga o'zgartirishlar kiritildi.[5] Endi to'lov ota-onalar va MTT o'rtasida tuzilgan shartnomaga asosan amalga oshiriladi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishda albatta ijtimoiy sheriklik jarayonlariga tayanish lozim. Bu borada ijtimoiy sheriklik asosan, davlat hokimiyati organlari va nogironlar jamoat tashkilotlari o'rtasida bo'lishi kerak. Chunki aynan, nogironlar jamoat tashkilotlari joriy o'quv yili davomida 7 yoshga to'lgan tarbiyalanuvchilar mazkur o'quv yilining so'ngiga qadar MTTda qoladi. Bundan tashqari, Nizom MTTda defektolog faoliyatini tashkil etish to'g'risidagi yangi bob bilan to'ldirildi. Umumiy turdagi maktabgacha nogironligi bor shaxslarga nima muhimligi va kerakligi haqida davlat organlariga maslahat bera oladi Nogironligi bor bolalarni talablari va o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda maktabda to'siqsiz muhitni yaratishga yordam berishadi.

Mamlakatimizda tasdiqlangan hujjatlar asosida Xalq ta'limi vazirligi tomonidan rivojlanishida turli nuqsoni bo'lgan hamda davolanishga va sog'lomlashtirishga muhtoj bolalarning ijtimoiy kafolatlarini ta'minlovchi chora-tadbirlar samaradorligini yanada oshirish, ularning ta'lim-tarbiya olishiga xizmat qiladigan moslashuv muhitini yaratish bo'yicha alohida vazifalar belgilandi.

Mazkur belgilangan vazifalar ijrosi doirasida amalga oshirilayotgan ishlar xususida O'zA muxbiriga Xalq ta'limi vazirligi Bolalarni ijtimoiy himoyalash va qo'llab-quvvatlash boshqarmasi boshlig'i o'rinbosari Suxrob Xoliqov quyidagilarni so'zlab berdi: "Inklyuziv ta'lim bo'yicha Yevropa Ittifoqi bilan hamkorlikda 2014-2016 yillarda amalga oshirilgan loyiha doirasida Respublikaning 5 ta hududida tajriba-sinov maydonchalari tashkil etildi. 153 nafar tibbiy-psixologik-pedagogik komissiya va 1350 nafar pedagog xodim inklyuziv ta'lim xizmatlariga o'qitildi. Ta'lim tizimiga inklyuziv amaliyotni tatbiq etish bo'yicha pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish institutlarining o'quv rejalariga 3 ta o'qitish moduli kiritildi. 2000 dan ortiq imkoniyati cheklangan bolalar va ularning ota-onalariga inklyuziv ta'lim xizmatlari tashkil etildi. [6]

Rivojlanishida turli nuqsonlari bo'lgan hamda davolanish va sog'lomlashtirishga muhtoj bo'lgan bolalarning ijtimoiy kafolatlarini ta'minlovchi sa'y-harakatlar, korreksion va reabilitatsion ishlar natijasida oxirgi besh yilda 500 nafarga yaqin mana shunday o'quvchilarning umumiy o'rta ta'lim maktablariga qaytishi ta'minlandi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni takomillashtirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini shakllantirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilashga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 13-oktyabrda "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Mazkur qaror bilan 2020- 2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. Konsepsiyani amalga oshirish bo'yicha 2020-2021 yillarga mo'ljallangan "Yo'l xaritasi" tasdiqlandi.[7]

XULOSA

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida imkoniyati cheklangan bolalarga korreksion-pedagogik yordam ko'rsatmasdan, oilalar bilan muloqotda bo'lib turmasdan, maxsus o'quv adabiyotlar bilan ta'minlanmasdan ular uchun alohida sharoit yaratmasdan turib integratsiya yoki inklyuziv ta'limni amalga oshirish ijobiy natija bermaydi. Bunday yondashish jismoniy integratsiya turiga kiradi.

Yuqorida keltirilgan muammolarni hal qilish uchun quyidagi masalalar o'z yechimini topishi zarur Imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim-tarbiyasining uyg'unlashuvi uchun ularni ilk yoshdan aniqlash, tashxis qo'yish, ta'lim olishi uchun tegishli tashkilotlariga yo'llash, uzluksiz maxsus ta'limning muqobil turlarini rivojlantirish zaruriyati mavjud. Psixik va jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim olishi uchun shart-sharoitlar yaratish, uy sharoitida tarbiyalanayotgan bolalar ta'lim mazmuni ularning imkoniyati va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda belgilash, individual dasturlarni ishlab chiqish, ota-onlar va pedagoglar uchun inklyuziv ta'lim yo'nalishida o'quv-metodik adabiyotlarni ishlab chiqish ta'limga zamonaviy pedagogik, axborot texnologiyalarni jalb qilish, internet tarmoqlari orqali masofa o'qitishning tashkil etish jamiyatimiz va mutaxassislar oldida turgan vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi qonuni 2019-yil 16-dekabrda 595-sonli "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" gi qonun.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda 802-sonli qaror.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 11.08.2021-yildagi "Reabilitatsiya markaziga ega bo'lgan davlat ixtisoslashtirilgan ko'p tarmoqli maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" gi 510-son qarori

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 13.05.2019 yildagi 391-son qarori "Umumiy turdagi davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari to'g'risidagi nizom"

5. R.Sh. Shomaxmudova "Maxsus va inklyuziv ta'lim xalqaro va milliy tajribalar"-o'quv uslubiy qo'llanma.Toshkent 2011.

6. "Inklyuziv ta'lim" - o'quv uslubiy qo'llanma. Toshkent 2019.

7. "Inklyuziv ta'lim asoslari" -o'quv uslubiy qo'llanma.Urganch 2020.

8. Qayumova, Y., & Urmonova, D. (2023). EXCLAVAS OF UZBEKISTAN - COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ICHTIOFAUNALS OF SHAHIMARDAN AND SOKH. Scientific Journal of the Fergana State University, 29(4). Retrieved from <https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/30>

9.Qayumova , Y., & Komilova , X. (2023). ON THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MORPHOMETRIC CHARACTERISTICS OF THE TURKISH SAND FISH GOBIO LEPIDOLAEMUS (K.KESSLER1872). Scientific Journal of the Fergana State University, (3), 156. Retrieved from <https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/2622>

10.Каюмова, Ёркиной Кабиловна, et al. "ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ВАЛЕОЛОГИИ." Вестник науки и образования 9-2 (112) (2021): 16-20.

11. Каюмова, Ёркиной Кобилловна, and Дилдора Икромжоновна Комилова. "Биология гусеницы гранатовой плодоярки (Euzophera Bigella Zeller)." Проблемы современной науки и образования 10 (143) (2019): 12-14.

12. Каюмова, Ё. К., Д. Э. Урмонова, and А. М. Мирзалиев. "БИОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГРАНАТОВОЙ ПЛОДОЖОРКИ (EUZOPHERA BIGELLA ZELLER, 1848) В ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЕ." The Way of Science (2014): 8.